ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/380599451

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ŞEHİRLER VE ŞEHİRLEŞME

Chapter · May 2024

DOI: 10.26650/B/SS19.2024.012.004

CITATIONS
0

READS
9

1 author:

Mustafa Kahraman
Istanbul University
37 PUBLICATIONS **55** CITATIONS

SEE PROFILE

All content following this page was uploaded by Mustafa Kahraman on 15 May 2024.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

CUMHURİYET'İN 100. YILI KİTAPLIĞI

100th ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC BOOKS

TÜRKİYE'DE BEŞERİ COĞRAFYA

HUMAN GEOGRAPHY IN TÜRKİYE

Editör: İsmet Akova

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

TÜRKİYE'DE BEŞERİ COĞRAFYA

HUMAN GEOGRAPHY IN TÜRKİYE

Editör / Editor

Prof. Dr. İsmet AKOVA

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cumhuriyetin 100. Kuruluş Yılına Armağan...

Dedicated to the 100th Anniversary of the Foundation of the Republic...

Yayıncı / *Published by*
İstanbul Üniversitesi Yayınevi / *Istanbul University Press*
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul - Türkiye

https://iupress.istanbul.edu.tr

Türkiye'de Beşeri Coğrafya / *Human Geography in Türkiye*
Editör / Editor: İsmet AKOVA

E-ISBN: 978-605-07-1612-2

DOI: 10.26650/B/SS19.2024.012

İstanbul Üniversitesi Yayın No / *Istanbul University Publication No*: 5348
Edebiyat Fakültesi Yayın No / *Faculty of Letters Publication No*: 3491

Online Yayın, Mayıs 2024 / *Published Online in May 2024*

Bu çalışmaya atıfta bulunurken, referansa DOI numarasının dahil edilmesi önerilir.
It is recommended that a reference to the DOI is included when citing this work.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında online olarak yayındadır.
This work is published online under the terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Kitabın telif hakkı bulunmaktadır. Online olarak yayınlanan Creative Commons versiyonu haricinde, yasal istisnalar ve geçerli lisans sözleşmelerinin koşulları dikkate alınmalıdır.
This work is copyrighted. Except for the Creative Commons version published online, the legal exceptions and the terms of the applicable license agreements shall be taken into account.

Bu kitap İstanbul Üniversitesi Yayınevi'nin, Cumhuriyet'in 100. Yılı kitap projesi kapsamında yayınlanmıştır. ***/ This book was published as part of the Istanbul University Press' 100th Anniversary of the Republic book project.***

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ÖN SÖZ vi

BÖLÜM 1 / CHAPTER 1
Türkiye'nin Jeopolitik Konumu
Türkiye's Geopolitical Location
Mesut DOĞAN 1

BÖLÜM 2 / CHAPTER 2
Türkiye'nin İdarî Coğrafyası
Administrative Geography of Türkiye
Aylin YAMAN KOCADAĞLI 25

BÖLÜM 3 / CHAPTER 3
Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Kadın Nüfusun Demografik Analizi
Demographic Analysis of Female Population in Türkiye in the 100th Year of Republic
Özlem SERTKAYA DOĞAN 53

BÖLÜM 4 / CHAPTER 4
Cumhuriyet Döneminde Şehirler ve Şehirleşme
Cities and Urbanization in the Republican Era
Mustafa KAHRAMAN 81

BÖLÜM 5 / CHAPTER 5
Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Yöntemler
Agricultural Methods From the Establishment of the Republic to the Present
Süheyla BALCI AKOVA 103

BÖLÜM 6 / CHAPTER 6
Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Demir Çelik Sanayi
Iron and Steel Industry in the 100th Anniversary of the Republic of Türkiye
Mesut DOĞAN 153

BÖLÜM 7 / CHAPTER 7
Türkiye'nin Enerji Politikaları
The Energy Policies of Türkiye
İsmet AKOVA 177

BÖLÜM 8 / CHAPTER 8
Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türkiye'de Ulaşım
Transportation in Türkiye in the Cententury of the Turkish Republic
Muzaffer BAKIRCI 213

BÖLÜM 9 / CHAPTER 9
Türkiye'de Turizmin Gelişimi
Development of Tourism in Türkiye
Merve ZAYIM 257

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

BÖLÜM 10 / CHAPTER 10
Cumhuriyet'in 100. Yılında Tarihî Coğrafya
Historical Geography in the 100th Anniversary of the Republic
Mehmet BAYARTAN 285

BÖLÜM 11 / CHAPTER 11
Türkiye'de Haritacılık Çalışmaları
Cartography Studies in Türkiye
Mustafa KAHRAMAN 311

BÖLÜM 12 / CHAPTER 12
Türkiye'de Ekonomik Planlama
Economic Planning in Türkiye
Meryem KONCAK DOĞRUER 339

ÖN SÖZ / PREFACE

2023 yılının Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. Yılı olması sebebiyle, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı mensubları olarak 2021-2022 Akademik Yılın ilk toplantıda, ülkemiz için önemli ve anlamlı olan bu yıl dönümünün hatırasına bir kitap yayınlama kararını oy birliyle almıştık.

Alınan kararda; Anabilim Dalımızdaki Öğretim Üyeleri ve Yardımcılarının hazırlayacakları yazıların Beşeri Coğrafyanın inceleme sahasında kalan araştırma konuları ve çalışma alanlarıyla ilgili olması hususunda görüş birliğine varılmıştı. Buna bağlı olarak; Prof. Dr. Süheyla Balcı AKOVA "*Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze tarımsal Yöntemler"*, Prof. Dr. İsmet AKOVA "*Enerji Coğrafyası*", Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN "*Nüfus Coğrafyası*", Prof. Dr. Mesut DOĞAN "*Türkiye'nin Jeoplitik Konumu" ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Demir Çelik Sanayi*", Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN "*Tarihi Coğrafya*", Prof. Dr. Muzaffer BAKIRCI "*Ulaşım Coğrafyası*", Doç. Dr. Aylin YAMAN KOCADAĞLI "*İdari Coğrafya*", Doç. Dr. Mustafa KAHRAMAN "*Şehir Coğrafyası*" *ve* "*Kartoğrafya*", Araş. Gör. Dr. Merve ZAYIM "*Turizm Coğrafyası*" ve Araş. Gör. Dr. Meryem KONÇAK DOĞRUER de "*Planlama*" konularındaki bölümlerini yazmaları konusunda görüş birliğine varmasıyla yazarlarımız çalışmalarına başlayarak, bir yılı aşkın bir süre sonunda, mevcut kitabın ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Beşeri Coğrafya disiplinin çok farklı araştırma konularını değişik yönleriyle ele alarak değerlendiren yazarlarımızın sağladığı bilimsel katkı, sabırları ve uyum içinde çalışmaları nedeniyle her birine ayrı ayrı teşekkür etmeyi zevkli bir görev olarak kabul ederim.

Türk halkını tarihten silmek isteyenlere karşı verilmiş Kurtuluş Savaşı; başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları olmak üzere, Türkiye Cumhuriyet'inin kurulabilmesi ve milli mücadelenin başarıya ulaşabilmesi için açık veya gizli olarak mücadele etmiş; eli silah tutan-tutmayan, yaşlı-genç, kadın-erkek, eğitimli-eğitimsiz, Sütçü İmam/Nene Hatun veya Şahin Bey gibi birçok adı bilinen veya bilinmeyen nice kahramanlar sayesinde kazanılmıştır. Emperyalizme karşı verilen büyük mücadelenin kazanılmasına çeşitli ölçülerde katkı sağlayanları rahmetle, minnetle ve hayırla yad edebilmenin bir yolu olarak düşünülen bu kitabın okurlara faydalı olabilmesi en büyük dileğimizdir.

2023 yılında Cumhuriyet'imizin Kuruluşunun 100. Yılının kutlanacağı gerçeğinden hareketle İstanbul Üniversitesi Yönetimini temsilen, Cumhuriyet'imizin 100 yıllık bilimsel birikimini yansıtan farklı disiplinler tarafından hazırlanan kitapların IUPRESS yayını olarak Üniversitemiz web sitesinde elektronik olarak yayımlanması kararını alan Pro-Rektörümüz Prof. Dr. Mahmut AK ve bu kararın hayata geçirilmesine olanak sağlayan İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Osman Bülent ZÜLFİKAR hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ederiz. Hazırlandığımız çalışmanın yayınlanabilmesi konusunda ihtiyaç duyduğumuz desteği hiçbir zaman esirgemeyen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sevtap KADIOĞLU ile Ayniyat Bürosu Şefi Sevim BAYRAK'a da teşekkür etmekten memnuniyet duyarız.

Çalışmalarımızın bir kitap olarak yayınlaması konusunda gösterdikleri katkı, emek ve titiz destekleri nedeniyle İstanbul Üniversitesi Yayınevi birimi yöneticileri ve çalışanları nezdinde Doktor Öğretim Üyesi Ahmet KÖROĞLU'na en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Saygılarımla…

Prof. Dr. İsmet AKOVA
Editör
İstanbul, 2023

4. BÖLÜM / CHAPTER 4

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ŞEHİRLER VE ŞEHİRLEŞME

CITIES AND URBANIZATION IN THE REPUBLICAN ERA

Mustafa KAHRAMAN[1]

[1]Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: mustafa.kahraman@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS19.2024.012.004

ÖZ

Bu bölümde bir asırlık dönemde Türkiye'deki şehirler ve şehirleşme pratiklerindeki değişimler ele alınmışır. Ülkemizde yüz yıl içerisinde şehirleşme oranı %20'lerden %90'lara ulaşmıştır. Bu ölçüde büyük bir değişim ekonomik, sosyal, siyasi ve mekânsal açıdan birçok değişikliği ve problemi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla ülkemizdeki şehirleşmenin incelenmesi bu değişim ve problemlerin de anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Türkiye'deki şehirleşme hem mekânsal hem de zamansal açıdan geniş bir konu olduğundan çalışmada Türkiye'deki şehirleşme ile alakalı genel çıkarımlara ve şehirlerin hiyerarşik durumlarına odaklanılmıştır. Türkiye şehirlerine ait sayısal verilerden yararlanılarak ülke genelindeki şehirler farklı zaman aralıklarında haritalandırılmış, sonuçlar tablo ve grafiklerle özetlenmiştir. Cumhuriyet dönemindeki şehirleri ve şehirleşme pratiklerini daha iyi anlamlandırabilmek için Türkiye'nin şehirleşme süreci üç ana başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara kadarki dönemdir. Bu dönemde şehirlerin büyük çoğunluğu yerel merkezler durumunda olup hiçbir şehrin nüfusu bir milyonun üzerinde değildir. 1950'li yıllardan itibaren kırlardan şehirlere yapılan yoğun göçler ile birlikte ülke çapında şehirleşme oranı artmış ve büyük şehirler hızlı bir şekilde büyümeye başlamıştır. 1950'li yıllardan 1980'lerin sonuna kadar geçen bu hızlı şehirleşme dönemi, büyük şehirlerin gecekondulaşma, kentlileşememe gibi sosyolojik ve mekânsal problemler ile beraber tartışıldığı bir dönemdir. 1990 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde şehirleşme hızımız bir önceki döneme göre düşmüştür. İçinde bulunduğumuz bu dönemde var olan şehirler büyümekte bunun yanı sıra kırsal karakterli yerleşmeler eskisinden daha hızlı bir şekilde kentsel fonksiyonlar üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de Şehirleşme, Türkiye'de Şehirler, Türkiye Nüfusu

ABSTRACT

CCities in Türkiye and developments in urbanization methods over a century will be explored in this section. In a century, Türkiye's urbanization rate has risen from 20% to 90%. Such a significant shift has resulted in several changes and issues in economic, social, political, and geographical dimensions. Examining urbanization in Türkiye

can thus help to better comprehend the developments and difficulties highlighted above. The study focuses on the general consequences of urbanization in Türkiye and the hierarchical position of cities because urbanization in Türkiye is a vast issue both physically and chronologically. Cities around the country were mapped at different time intervals using statistical data from Turkish cities, and the findings were presented with tables and graphs. Türkiye's urbanization process has been analyzed under three primary themes in order to better understand cities and urbanization practices throughout the Republican era. The first covers the years 1923 to the 1950s. During this time period, the bulk of cities were local centers, and none of our cities had a population of more than one million people. With the intensive movement from the rural to the metropolis since the 1950s, the rate of urbanization has grown throughout the country, and the large cities have begun to expand fast. It is during this time of rapid urbanization, which lasted from the 1950s through the end of the 1980s, that issues related to squatting, urbanization, and huge cities are explored. Our rate of urbanization has slowed down after 1990 compared to the earlier time period. Existing cities are expanding throughout this time, and rural communities are rapidly assuming urban functions.

Keywords: Urbanization in Türkiye, Cities in Türkiye, Population of Türkiye

Extended Abstract

Cities and urbanization in Türkiye are explored chronologically in three periods in this research. These are the following periods:

- the time from the establishment of the Republic until 1950,
- from 1950 to 1990,
- It is the period from 1990 to the present.

The study's chronological classification was based on the country's urban population growth rates. According to this, the period before to 1950 had the lowest urban population increase. On the other hand, urban population growth in Türkiye was at an all-time high between 1950 and 1990. The urban population growth rate has been greater than in the first era but lower than in the second phase from 1990 to the present.

Material and Method

The basic material used in the study is the demographic data provided by TURKSTAT. The Republic of Türkiye conducted its first census in 1927. In 1935, the second population census was held. The deductible system was used to conduct censuses every five years from 1935 until 2000. In 2007, TUIK began using the address-based (de jure) population system. Administrative criteria for city-rural differentiation were employed in all of these censuses and address-based population statistics. Provincial and district centers are designated cities by TUIK. The rural population is defined as those who live within the limits of municipalities created in province and district centers, as opposed to those who live outside.

As mentioned in the introduction, it is possible to consider urbanization in Türkiye in three periods according to the rate of urbanization. The 1927, 1950, 1990 general censuses and the

address-based population statistics for the year 2021, which are the start and end times of these three periods, were examined and the demographic information of the urban and rural population was compiled in these statistics. Population data of three different periods and over a thousand settlements were digitized and mapped with the help of ArcGIS 10.8.1 package program.

In the study, cities across Türkiye were examined on a provincial and regional basis. Some changes have been made in the provincial borders over a period of about a century. Each city has been calculated within the province within its borders so that these changes in the administrative borders do not affect the province-based population and urbanization rates over the years. For example, the settlement of Kahta, which is located within the borders of Adıyaman province today, was within the borders of Malatya province until 1954. However, in the study, Kahta settlement was included in the population of Adıyaman province in 1927 and 1950 data.

1. Organic Urbanization: Turkish Cities and Urbanization in the Period Until 1950

According to the first population census data carried out four years after the establishment of the republic, the majority of the cities in the country are small cities. While big cities are concentrated in the western part of the country, cities between 20-50 thousand have a more homogeneous urbanization throughout the country (Map 1). In general, in the first years of the republic, although there was not much change in terms of the size of the cities or the emergence of new cities, some cities started to gain new functions and achieved an urbanization rate above the average of Türkiye. Ankara, whose administrative function is strengthened, Karabük, Gölcük, İskenderun, which assumes an industry-military function, and Karabük, which has an industrial function together with the iron and steel industry, can be given as examples to these cities (Özcan 2020).

The provinces with the highest population growth between 1927 and 1950 are Kırıkkale (320%), Ankara (252%), Bingöl (219%), Hakkari (187%) and Zonguldak (148%). In this period, the places where the rate of urbanization is faster are the provinces in the eastern part of the country. While the provinces in the west of the country remain below the Türkiye average, the urban population growth rates of the provinces in eastern Anatolia and Central Anatolia are higher (as a percentage) compared to 1927 (Map 1).

2. Rapid Urbanization: 1950-1990

Fundamental changes in Turkish cities have occurred since the 1950s. With the 1950s, the amount of urban population started to increase rapidly throughout the country. In the 40-year period from 1950 to 1990, the annual population growth rate in Türkiye is 2.5%. However, in the same period, the annual rural population growth rate was 1%, while the urban annual population growth rate was 4.6% (Graph 1). This indicates the migration from rural areas to cities.

During this period, the number of cities also increased. The population of existing cities has increased. The main factors affecting the increase in the amount of population in the cities are

the decrease in the need for manpower with the mechanization in agriculture in the 1950s and the migration of the unemployed population in the rural areas to the cities. Another reason that increases migration from rural areas is the security weakness experienced at the end of the 1980s. In addition to these repulsive factors that emerged in rural areas, urban functions such as industry, tourism, security, and education in cities have created attractive factors for migration from rural areas to cities since the 1950s.

3. Marginal Urbanization: From 1990 to Present

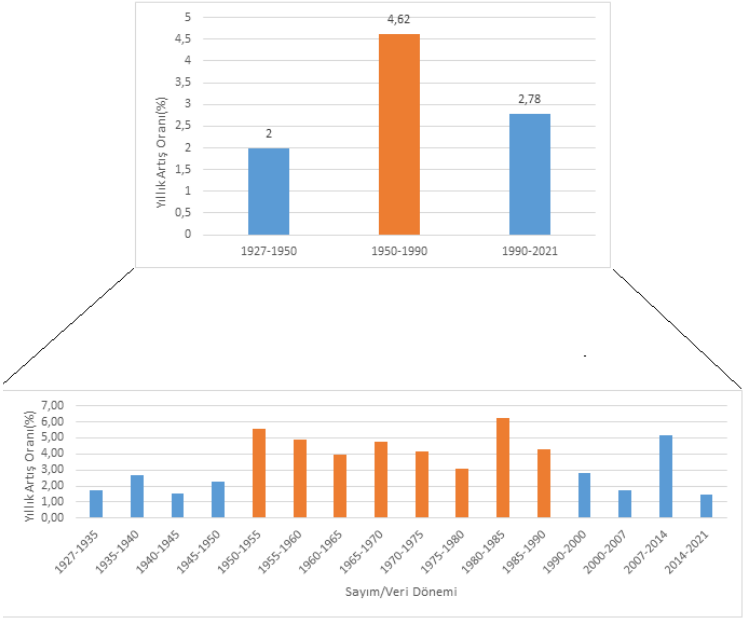
Since 1990, the amount of immigration to cities has started to decrease somewhat, and as a result, the rate of urbanization has decreased somewhat. The annual urban population growth rate has been 3.48% in the 31-year period from 1990 to the present. The period from 1990 to the present is not in the first place in terms of urban population growth. However, it is a period in which rates of urbanization are higher than ever before (Map 6, Table 4). In the period from 1990 to the present, Turkish cities have witnessed significant structural changes. Especially since the 2000s, it is a difficult period to interpret and name. In this period, cities are trying to integrate into the world with globalization on the one hand, and try to solve their current problems on the other hand. The efforts of cities to create brand value appear as a product of this integration.

Giriş

Şehirleşme kavramı ilgili literatürde iki durumu ifade eder. Bunlardan ilki kırsal karaktere sahip olan bir yerleşmenin kentsel fonksiyonlar kazanması durumudur. Diğeri ise mevcut şehirlerin nüfus olarak artması bunun sonucu olarak da mekânsal olarak genişlemesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde mevcut olan şehirlerin nüfusu ve mekânda kapladıkları alan artmıştır. Diğer taraftan kırsal karakter taşıyan yerleşmeler kentsel fonksiyonlar kazanıp şehir haline gelmiştir. Bu çalışmada yerleşmelerdeki bu dönüşüm zaman ve mekâna bağlı olarak ele alınmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye nüfusunun çoğunluğu(%76'sı) kırsal bölgelerde yaşamaktaydı(TÜİK, 1927). Günümüzde ise nüfusun çoğunluğu(%93'ü) şehirlerde yaşamaktadır(TÜİK 2021). Bu dramatik değişim aslında şehirleşme tarihi için kısa sayılabilecek bir dönemde gerçekleşmiştir. Türkiye'de şehirleşme ile alakalı problemlerin temelinde bu hızlı kentleşme süreci yatmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye özelinde kentleşme süreçleri kronolojik açıdan ele alınmıştır. Konuyu daha iyi aktarabilmek adına çalışma, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'lere kadar, 1950'lerden 1990'lara kadar ve 1990'lardan günümüze kadar olan süreç olmak üzere üç dönem halinde incelenmiştir. Bu sınıflandırma Türkiye genelinde kentlerin yıllık kentli nüfus artış oranlarına göre yapılmıştır. 1927 yılından 1950 yılına kadar kentsel nüfus artış oranları düşük, 1950-1990 yılları yüksek, 1990-2021 yılları 1950-1990 dönemine göre daha düşüktür (Grafik 1).

Grafik 1. Türkiye kent nüfusunun dönemlere göre yıllık artış oranları(%)
Kaynak:1927-2007 nüfus sayımları ve TÜİK adrese dayalı nüfus verileri

Çalışmada her bir dönem için kentleşmenin genel durumu, kentli nüfusun dağılımı ve sebepleri üzerinde durulmuş ve dönemi en iyi karakterize ettiği düşünülen organik kentleşme, hızlı kentleşme ve marjinal kentleşme başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Çalışmada ilk etapta bir yerleşmenin şehir olarak kabul edilmesi için gerekli olan kriter ve eşik değerler belirlenmiştir. İlgili literatürde bir yerleşmenin şehir olarak kabul edilmesi için yerleşmelerin fonksiyonları, nüfus miktarları, nüfus yoğunluğu, nüfusun iş kollarına göre dağılımı, arazi kullanımı gibi farklı kriterler kullanılmaktadır(Avcı, 1993; Barkot, 1955; Darkot ve Tuncel, 1978; Doğanay, 1995; Emiroğlu, 1995; Göney, 1975; Gözenç ve Günal, 1987; Kahraman, 2022; Özgür, 1996; Selen, 1945; Sergün, 1974-1977, Tümerteki ve Tunçdilek, 1961; Tümertekin, 1965). Bu çalışmada şehir-kır ayrımında Türkiye İstatistik Kurumunun da kabul ettiği idari kriter esas alınmıştır(. http://www.mevzuat.gov.tr). Türkiye İstatistik Kurumuna göre il ve ilçe merkezleri şehir, il ve ilçe merkezleri dışındaki yerleşmeler ise kırsal saha olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla il ve ilçe merkezlerindeki belediye sınırları dâhilinde bulunan kişiler kentli nüfusu, belediye sınırları dışındaki bireyler ise kırsal nüfusu meydana getirmektedir.

Türkiye Cumhuriyetindeki ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Ülkemizdeki ikinci genel nüfus sayımı 1935 yılında gerçekleştirilmiştir. 1935 yılından 1990 yılına kadar düzenli olarak her 5 yılda bir nüfus sayımları devam etmiştir. 1990 yılından sonra yapılan nüfus sayımları 1997 ve 2000 yılında gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde yapılan son nüfus sayımı 2000 yılında yapılmış olup daha sonraki yıllarda adrese dayalı veriler kullanılarak Türkiye'ye dair demografik veriler üretilmektedir. Giriş kısmında değinildiği gibi Türkiye'de şehirleşmeyi, kentleşme hızına göre üç dönem halinde ele almak mümkündür. Bu üç dönemin başlangıç ve bitiş zamanları olan 1927, 1950, 1990 genel nüfus sayımları ve 2021 yılı adrese dayalı nüfus istatistikleri incelenmiş ve bu istatistiklerde şehir ve kırsal nüfusa ait demografik bilgiler derlenmiştir. Üç farklı döneme ait nüfus verisi ve binin üzerindeki yerleşme ArcGIS 10.8.1 paket programı yardımıyla sayısallaştırılmış ve haritalandırılmıştır.

Çalışmada Türkiye genelinde şehirler il ve bölgesel bazda da incelenmiştir. Yaklaşık bir asırlık geniş bir zaman diliminde il sınırlarında bazı değişiklikler yapılmıştır. İdari sınırlardaki bu değişikliklerin yıllara göre il bazlı nüfus miktarı ve şehirleşme oranlarını etkilememesi için her bir şehir günümüzde sınırları içinde bulunan il dâhilinde hesaplanmıştır. Örneğin günümüzde Adıyaman il sınırı içinde bulunan Kahta yerleşmesi 1954 yılına kadar Malatya İli sınırları içerisindedir. Oysa çalışmada Kahta yerleşmesi 1927 ve 1950 yılı verilerinde de Adıyaman İli nüfusuna dâhil edilmiştir.

Bölgesel hesaplamalarda il bazlı veriler yerine şehir bazlı veriler kullanılmıştır. Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi ile il sınırları birbirine uyuşmamaktadır. Ayrıca TÜİK tarafından sunulan verilerin hepsinde bölgesel bazlı istatistikler mevcut değildir. Bunun için her bir bölgede yer alan şehirler teker teker tespit edilip bölgelere göre veriler hesaplanmıştır.

1. Organik Şehirleşme: 1950 Yılına Kadar Olan Dönemde Türkiye Şehirleri

Cumhuriyetin kurulmasından dört yıl sonra gerçekleştirilen ilk genel nüfus sayımı verilerine göre, Türkiye genelinde şehirleşme oranı %24,20 olup şehirlerin önemli bir kısmı küçük şehirlerden meydana gelmektedir. Bu ilk nüfus sayımına göre, ülkedeki şehir sayısı 392 olup 268'inin nüfusu 20 000'nin altındadır. Nüfusu 20 000- 50 000 olan il ve ilçe merkezlerinin sayısı 22, nüfusu 50 000 ile 100 000 arasında olan şehirlerin sayısı 3, nüfusu 100 000 ve üzeri olan şehirlerin sayısı ise 4'tür (Tablo 1).

Tablo 1. Şehir büyüklüklerine göre şehir sayısı ve nüfus miktarı

Nüfus Eşikleri	1927		1950		1990		2021	
	Toplam Kentli nüfus miktarı	Şehir Sayısı	Toplam Kentli nüfus miktarı	Şehir Sayısı	Toplam Kentli nüfus miktarı	Şehir Sayısı	Toplam Kentli nüfus miktarı	Şehir Sayısı
2000'den az	114 977	121	153 471	120	30 240	20	49 086	37
2001-5 000	408 927	125	552 666	165	740 103	207	438 794	134
5001-10 000	550 302	77	666 166	98	1 456 050	213	629 131	91
10 001-20 000	568 877	40	851 278	62	2 526 720	189	899 623	65
20 001-30 000	339 343	14	418 947	17	1 774 995	74	929 529	38
30 001-40 000	238 534	7	480 650	14	1 355 737	39	544 570	16
40 001-50 000	47 286	1	137 693	3	791 258	18	306 615	7
50 001-100 000	208 887	3	617 982	9	3 794 593	58	20 47 821	28
100 001 ve 500 000	826 874	4	1 365 284	6	7 212 999	36	6 971 334	38
500 001-1 000 000	0	0	0	0	2 867 506	4	4 904 267	6
1 Milyon ve üzeri	0	0	0	0	10 776 150	3	61 187 861	24
Toplam Şehir Nüfusu	3 304 007	392	5 244 137	494	33 326 351	861	78 908 631	484

Not: 1990 ve 2021 yıllarında büyükşehir belediyesi dâhilinde olan ilçe belediyeleri büyükşehir belediyeleri içinde hesaplanmıştır. Eğer tüm ilçe belediyeleri hesap edilseydi. 1990 yılında il ve ilçe merkezlerinin sayısı 893, 2021 yılında ise 973 olmalıydı.

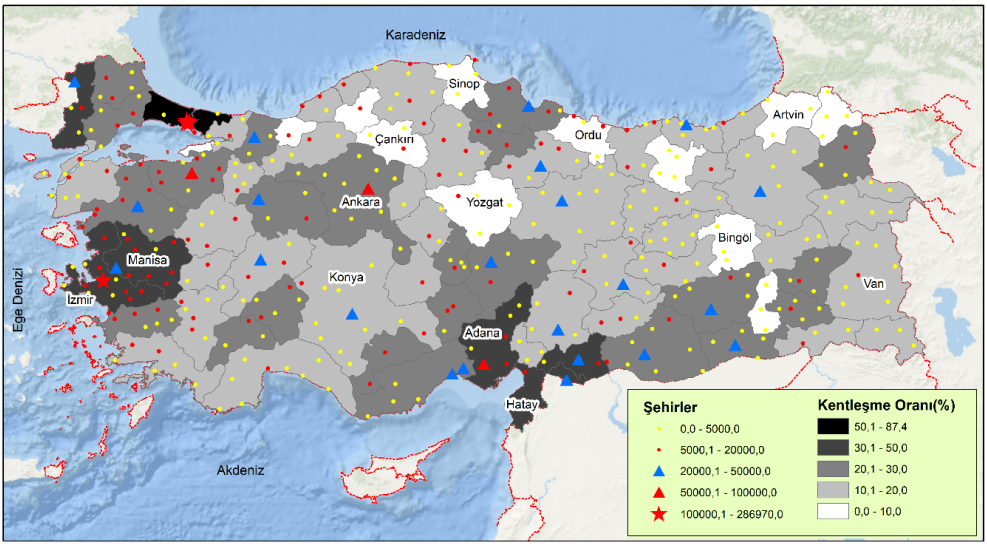
1927 yılı nüfus sayımında 67 farklı şehirde nüfusun iş kollarına göre dağılışı verilmiştir. Buna göre Türkiye genelinde şehirlerde tarımsal iş gücünü oluşturan 18 652 kişi olup meslek grupları içinde %30'luk paya sahiptir. Bu rakam 1927 yılı nüfusu 16 468 olan Manisa şehrinde %57, Manisa iline bağlı Akhisar (1927 yılı nüfusu 18 050) şehrinde %56, Zonguldak(1927 yılı nüfusu 11 797) şehrinde %56, Zile(1927 yılı nüfusu 14 608) şehrinde %52'dir. Bu durum Yüceşahin, Bayar ve Özgür'ün (2004) çalışmasında ileri sürdüğü gibi 1927 yılında Türkiye genelindeki şehir nüfusunun büyük oranda kasabalardan meydana geldiği savını destekler niteliktedir(Yüceşahin, Bayar ve Özgür, 2004).

1927 yılında şehirleri bölgesel olarak incelediğimizde Marmara Bölgesi kentli nüfus miktarı, kentlerin ortalama büyüklükleri, şehirleşme oranı gibi parametrelerde ön plana çıkmaktadır(Tablo 2). Kentli nüfus miktarı açısından Marmara Bölgesini, Ege, İç Anadolu, Karadeniz, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri takip etmektedir.

Tablo 2. 1927 yılı nüfus sayımında kentlerin bölgelere göre dağılımı

Bölge	Kent Sayısı	Kentli Nüfus Miktarı	Ketlerin Ortalama Büyüklükleri	Kentli Nüfusun Türkiye Kent Nüfusuna Oranı (%)	Şehirleşme Oranı (%)
Marmara Bölgesi	54	1 079 068	19 983	33	45
Ege Bölgesi	55	593 747	10 795	18	29
İç Anadolu Bölgesi	53	447 039	8 435	14	20
Karadeniz Bölgesi	78	397 113	5 091	12	12
Akdeniz Bölgesi	48	302 437	6 301	9	21
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	29	244 171	8 420	7	27
Doğu Anadolu Bölgesi	75	240 432	3 206	7	16

Türkiye'de şehirlerin dağılımını il bazlı olarak değerlendirdiğimizde, İstanbul %87'lik şehirleşme oranı ile ilk sırada yer alır. İstanbul ilini % 49 şehirleşme oranı ile Kilis, % 48 şehirleşme oranı ile İzmir, %41 şehirleşme oranı ile Hatay, % 36 şehirleşme oranı ile Adana, % 32 şehirleşme oranı ile Edirne İli takip etmektedir(Harita 1). Burada Hatay iline bir parantez açmak gerekir. Hatay ili 1939 yılında Türkiye Cumhuriyetine katılmıştır. Ancak günümüzde Hatay ilinin bir ilçesi olan Dörtyol, 1927 yılı nüfus sayımında Cebelibereket (Osmaniye) Vilayeti sınırları içinde bulunan bir yerleşmeydi. Dolayısıyla 1927 yılı verilerine göre %41 şehirleşme oranı Hatay ili geneline ait olmayıp günümüzde Hatay ilinin ilçesi olan Dörtyol'a aittir.

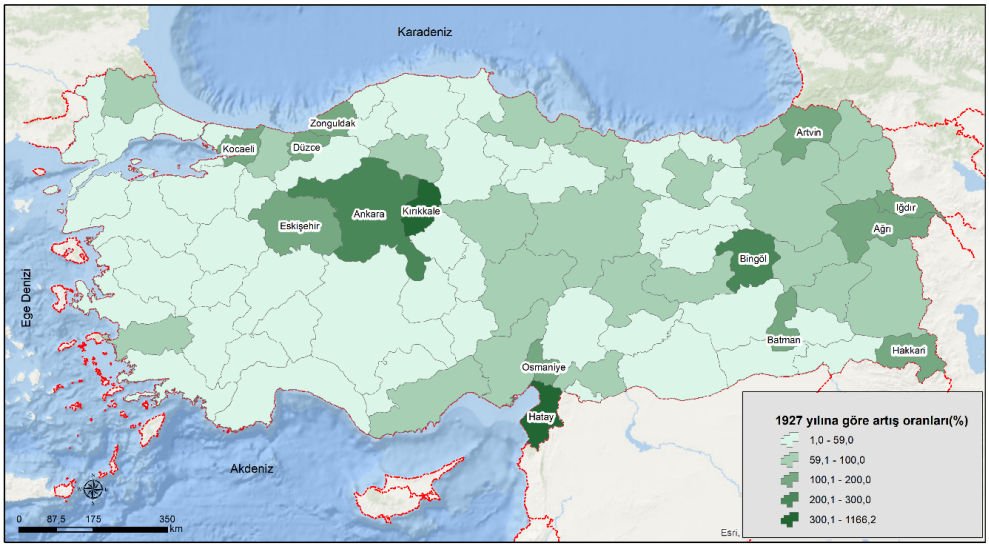
Harita 1. 1927 yılı nüfus sayımlarına göre Türkiye şehirleri

1927 yılında büyük şehirlerin önemli bir kısmı ülkenin batı kısmında yoğunlaşmıştır. Buna karşılık nüfusu 20-50 bin arasında olan şehirler ülke genelinde daha homojen bir dağılım sergilemektedir (Harita 1).

1927 yılından 1950 yılına kadar geçen 23 yıllık süre içerisinde Türkiye nüfusu 7.3 milyon kadar artmıştır(TÜİK 1927; TÜİK 1950). Bu nüfus içinde 1,9 milyon kadar kişi ise kentli nüfusa eklenmiştir(Tablo 1). Genel olarak bakıldığında Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehirlerin büyüklükleri ya da yeni şehirlerin meydana gelmesi açısından çok fazla bir değişim olmamakla birlikte bazı şehirler yeni fonksiyonlar kazanmaya başlamış ve Türkiye ortalamasının üzerinde bir kentleşme hızı yakalamışlardır. Bu şehirlere örnek olarak idari fonksiyonu güçlenen Ankara, sanayi-askeri fonksiyon üstlenen Karabük, Gölcük, İskenderun ve demir-çelik endüstrisi ile sanayi fonksiyonu ön plana çıkan Karabük şehri örnek gösterilebilir(Özcan, 2020; Doğan, 2013: 214).

Osmanlı döneminde küçük bir kasaba olan Ankara 13 Ekim 1923 Tarihinde başkent ilan edilmiştir. Şehirde ortaya çıkan idari fonksiyon beraberinde Ankara şehrine olan göçleri tetiklemiştir. Yapılan göçler beraberinde konut sıkıntısının yaşanmasına sebep olmuş ve şehirde gecekondu yerleşmeleri oluşmaya başlamıştır (Göney, 2017: 294-205). 1927 yılında ülkenin ikinci büyük şehri İzmir iken 1950 yılında Ankara olmuştur. Ankara hızlı bir şekilde büyürken ve bu hızlı büyümenin sorunları ile uğraşırken İstanbul nüfusunun durağanlaşmasının getirdiği sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. İstanbul'dan Ankara'ya yapılan memur göçleri İstanbul şehrinde altyapının ihtiyaçtan fazla olması ve bunların bakımları gibi problemleri doğurmuştur.

Hatay ilini saymazsak 1927-1950 yıllarında kentsel nüfusu en çok artan iller, Kırıkkale (%320), Ankara (%252), Bingöl (%219), Hakkâri (%187) ve Zonguldak'tır (%148). Bu dönemde oransal olarak şehirleşmenin daha hızlı olduğu yerler ülkenin doğu kısmında bulunan illerdir. Ülkenin batısında bulunan iller Türkiye ortalamasının altında kalırken, Doğu Anadolu ve İç Anadolu'daki illerin 1927 yılına göre kentsel nüfus artış oranları daha fazladır(Harita 2). 1927 yılından 1950 yılına kadar geçen süre içinde kentsel nüfus miktarının en az artış gösterdiği iller ise Bartın(%9), Erzincan(%12), Bolu(%14), Kastamonu(%14) ve Edirne(%16) olmuştur.

Harita 2. 1927 yılından1950 yılına kadarki dönemde illere göre kentsel nüfus artış oranları

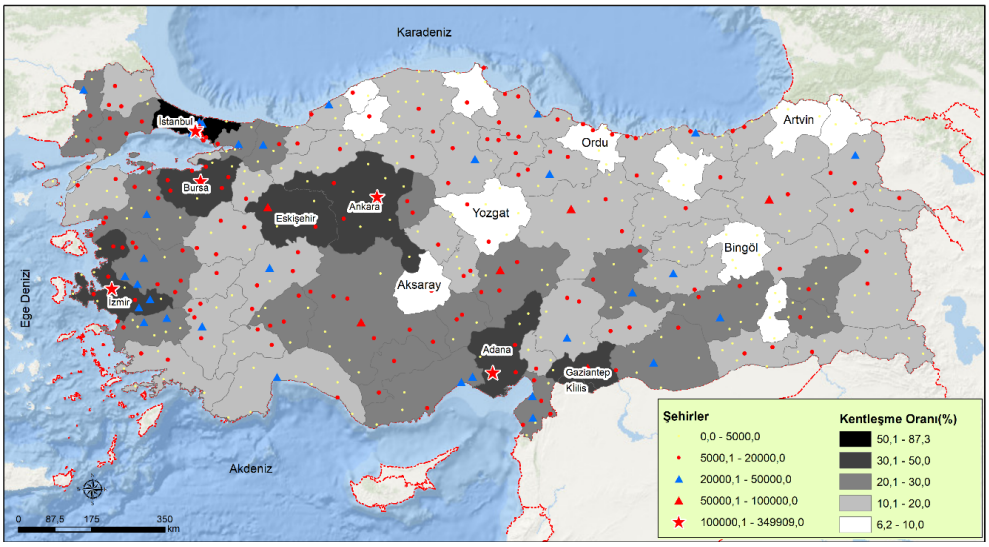
1950 yılına gelindiğinde ülke çapında şehir sayısı %18 oranında artarak 464 adet olmuştur. Kentli nüfus miktarı ise 5,2 milyon olup kentleşme oranı % 25'tir. 1950 yılında da şehirlerin önemli bir kısmı(435'i) 20 000'den daha az nüfusa sahiptir. Nüfusu 20 000- 50 000 olan il ve ilçe merkezlerinin sayısı 34, nüfusu 50 000 ile 100 000 arasında olan şehirlerin sayısı 9, nüfusu 100 000 ve üzeri olan şehirlerin sayısı ise 6'dır. Dolayısıyla 1927 yılıyla kıyaslandığında dramatik değişikliklerden söz etmek mümkün değildir.

1950 yılına ait nüfus verilerine göre şehirlerin bölgesel dağılımında her dönemde olduğu gibi Marmara Bölgesi birçok parametrede ön sırada yer almaktadır. 1950 yılı verilerinde bölgesel bazdaki en önemli değişiklik, kentli nüfus miktarı, kent büyüklüğü, gibi parametrelerde ikinci sırayı alan İç Anadolu Bölgesidir(Tablo 3). 1950 yılında İç Anadolu Bölgesi'nin kentli nüfus miktarı 1927 yılı kentli nüfus miktarına göre iki katından fazla artarak 919 bine, kentleşme oranı ise %20'den %27'ye çıkmıştır.

Tablo 3. 1950 yılı nüfus sayımında kentlerin bölgelere göre dağılımı

Bölge	Kent Sayısı	Kentli Nüfus Miktarı	Kentlerin Ortalama Büyüklükleri	Kentli Nüfusun Türkiye Kent Nüfusuna Oranı (%)	Şehirleşme Oranı (%)
Marmara Bölgesi	74	1 571 787	21 240	30	44
Ege Bölgesi	66	829 939	12 575	16	28
İç Anadolu Bölgesi	61	919 009	15 066	18	27
Karadeniz Bölgesi	105	598 949	5 704	11	13
Akdeniz Bölgesi	62	551 896	8 902	10	23
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	37	358 040	9 677	7	27
Doğu Anadolu Bölgesi	89	414 517	4 657	8	16

1950 yılında ülkenin en büyük şehirlerinin batı ve iç bölgelerde yoğunlaştığı gözlenmektedir. İl bazlı olarak kentleşme oranları da batı bölgelerinde daha yüksektir. İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir, Adana gibi iller Türkiye genelindeki kentleşme oranının üzerinde şehirleşmiş iken, ülkenin kuzeydoğu kısmında bulunan illerde şehirleşme oranının daha düşük olduğu görülmektedir (Harita 3).

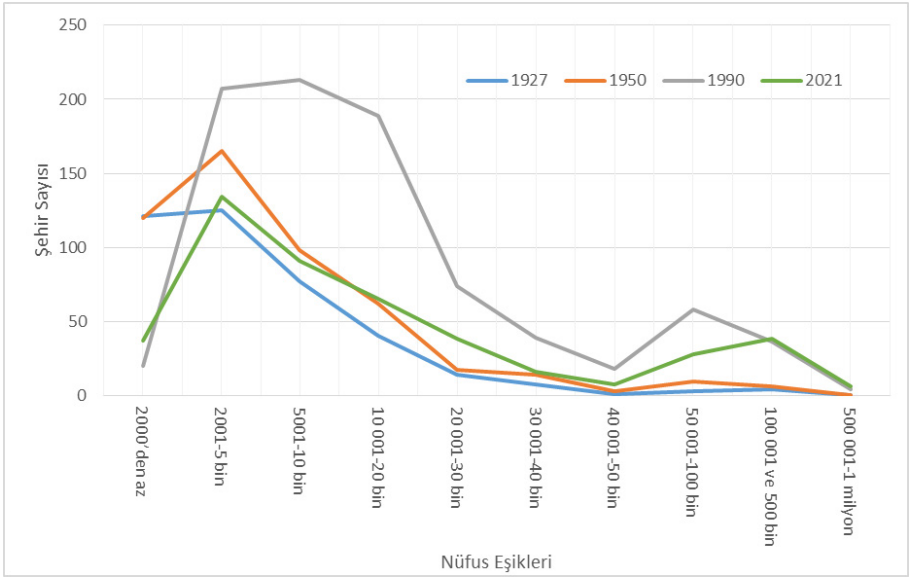
Harita 3. Türkiye şehirleri ve şehirleşme oranları (1950)

2. Hızlı Şehirleşme: 1950-1990

Türkiye şehirlerindeki köklü değişimler 1950'li yıllardan itibaren meydana gelmiştir. 1950'li yıllarla birlikte ülke genelinde şehirli nüfus miktarı hızlı bir şekilde artmaya baş-

lamıştır. 1950 yılından 1990 yılına kadar geçen 40 yıllık sürede Türkiye geneli yıllık nüfus artış oranı ortalama %2,5'dur. Ancak aynı dönem içinde kırsal yıllık nüfus artış oranı %1 iken kentsel yıllık nüfus artış oranı ise %4,6'dir. Bu durum kırlardan şehirlere yapılan göçü işaret eder. Rakamsal olarak bakarsak eğer 1950-1955 yıllarında şehirli nüfusa 226 bin kişi eklenmiştir. 1955-1960 yıllarında 279 bin, 1960-1965 yıllarında 359 bin, 1965-1970 yıllarında 660 bin, 1970-1975 yıllarında 661 bin kişi(3), 1975-1980 yıllarında 380 bin kişi olmak üzere toplam 28 milyon kadar kişi Türkiye kent nüfusuna dâhil olmuştur.

1950-1990 yılları arasında Türkiye şehir nüfusundaki bu artışın yanı sıra il ve ilçe merkezlerinin sayısı da artmıştır. 1950 yılı verilerine göre il ve ilçe merkezlerinin sayısı 494 iken 1990 yılında il ve ilçe merkezlerinin sayısı 861 olmuştur (Tablo 1). Şehirler büyüklüklerine göre sıralandığında 1927 ve 1950 yıllarında şehirlerin önemli bir kısmına ait nüfusu 30 000'e kadar olan yerleşmelerde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu dönemde nüfusu 30 000 ve üzerinde olan şehir sayısı oldukça azdır. Fakat 1990 yılında nüfusu 30 000'e kadar olan şehirlerin sayısı artmıştır. Ayrıca nüfusu 50 000 ile 500 000 arasında olan şehirlerin de sayısının arttığı görülmektedir (Grafik 2).

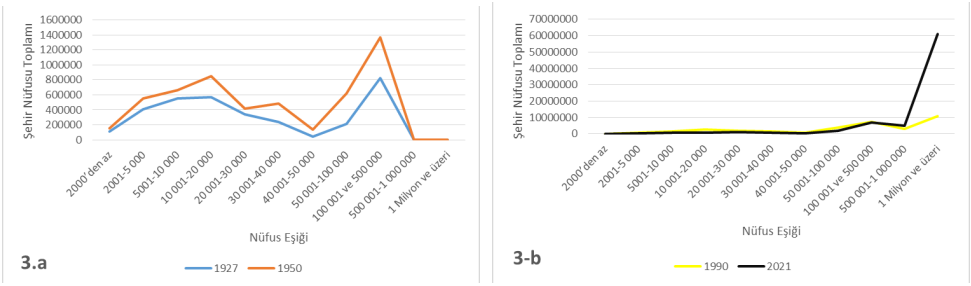

Grafik 2. Nüfus büyüklüklerine göre il ve ilçe merkezleri
Not: 1990 ve 2021 yıllarında büyükşehir belediyesi olan illerde büyükşehir kapsamında bulunan ilçelerin nüfusu göz ardı edilmiştir. Büyükşehir belediyesi içinde bulunan ilçelerin nüfusları ilgili büyükşehir belediyesinin nüfusuna eklenmiştir.

Bu dönemde şehirlerin idari yapısında da bazı değişikliklere gidilmiştir. İlk defa 1984 yılında uygulanan

Büyükşehir Belediyesi Yasası ile İstanbul, Ankara ve İzmir illerindeki merkez ilçeler ilin adını taşıyan büyükşehir belediyesi altında kurumsallaşmıştır. 1986 yılında Adana, 1987 yılında Bursa, Gaziantep ve Konya, 1988 yılında Kayseri'de büyükşehir belediyeleri kurulmuştur.

Şehir büyüklüklerine göre toplam kentli nüfus miktarları analiz edildiğinde, 1990 yılına kadar nüfusu 50 binin üzerinde olan şehirlerde yaşayan kişi sayısı ülkedeki toplam kentli nüfusunun yarısından azını(1927 yılında, %31, 1950 yılında %38'ini) oluşturmaktaydı(Grafik 3-a). Ancak 1990 yılı verilerine göre nüfusu 50 bin ve üzerinde olan şehirlerde yaşayan kişi sayısı toplam Türkiye kent nüfusunun dörtte birini (% 74'ünü), 2021 yılında ise büyük çoğunluğunu(%95'ini) oluşturmaktadır(Grafik 3-b).

Grafik 3. Nüfus büyüklüklerine göre il ve ilçe merkezlerinin nüfusu(1927, 1950, 1990, 2021)

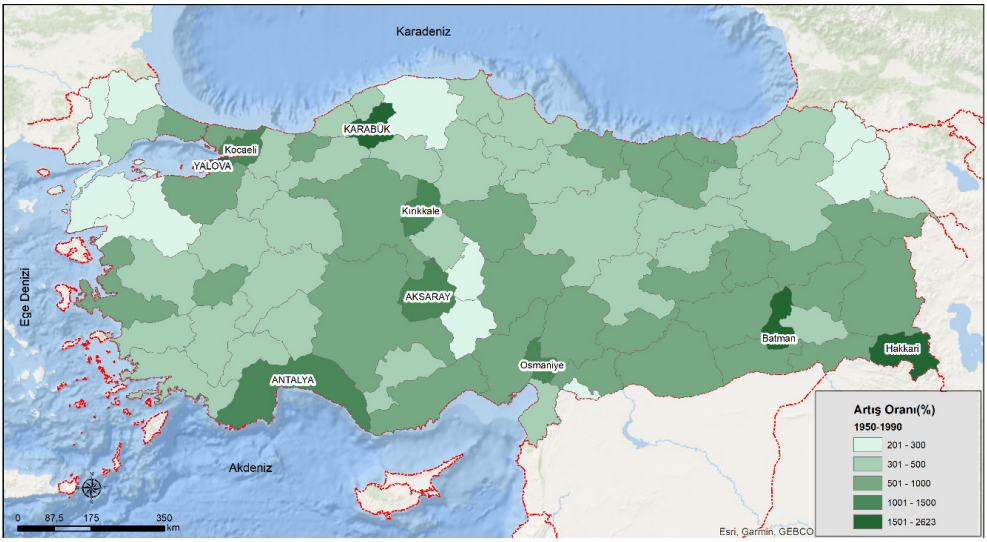
1950'li yıllardan itibaren nüfus miktarının artması üzerinde etkili olan faktörlerin başında tarımda makineleşme ile insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması ve beraberinde kırsal bölgelerde işsiz kalan nüfusun şehirlere göç etmesi gelmektedir(Doğan, 2022: 68). Kırlardan göçü arttıran bir diğer sebep ise 1980'li yılların sonunda yaşanmış olan güvenlik zaafiyetidir. Bu dönemde kırsal bölgelerden şehirlere doğru yapılan göçlerde kırın iticiliği etkili olmakla birlikte şehirlerin çekici faktörlerinin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Şehirlerin fonksiyonları olarak da değerlendirilebilecek şehirlerin çekici faktörlerine eğitim, sağlık, ticaret, sanayi ve güvenlik gibi hizmetler örnek gösterilebilir.

Kırsal sahalardan kentlere göç eden kişiler temelde şehrin bu çekicilikleri ya da fonksiyonları için şehirlere göç etmektedir. Şehirlerin sahip olduğu daha güçlü ve çeşitli fonksiyonlar yapılan göç için daha fazla çekici faktör oluştur. Daha güçlü ve çeşitli fonksiyonların olduğu İstanbul, Ankara gibi şehirler bu dönemde daha fazla göç almıştır. Şehirleşme ile birlikte

daha çok kişinin uzmanlaşmış eğitim alacağı, sanayide iş gücü ihtiyacının azalacağı, katma değeri yüksek olan ürünlerin piyasa değerinin artacağı gibi olumlu sonuçların ortaya çıktığı düşünebilir. Ancak buradaki önemli parametre şehirleşmenin ne derece hızlı olduğudur. Kentlerdeki nüfus artış miktarının altyapı ve yatırımlardan daha fazla olması durumunda birçok ekonomik ve sosyo-kültürel problemlerin meydana çıkması kaçınılmazdır. Bu dönemde kente göç eden kişilerin istihdam sorunu beraberinde sigortasız, geçici, kısa zamanlı, kayıt dışı ve kendi hesabına çalışma olarak açıklanabilecek enformel iş kollarıyla hayatını idame eden nüfusun artmasına sebep olmuştur. Bu dönemde kentlerin kültürel coğrafi görünümünde (kültürel peyzaj) ilk dikkati çeken somut kültürel öğe gecekondular olmuştur. Şehre göç eden kişilerin ucuz ve yeterli miktarda konuta ulaşamaması gecekondu sorununa neden olmuştur.

Büyük kentlerin çeperlerinde görülen gecekondu mahalleleri büyük şehirlerin yanal büyümesini etkilerken idari değişiklikler ile dikey büyümenin de önü açılmıştır. 1954 senesinde kat mülkiyetinin kabul edilmesi ve 1956 yılında imar kanunun devreye girmesinden sonra kişiler komple bir evin değil bir katının mülkiyetine sahip olabilir duruma gelmiştir. Bu durum şehirlerde dikey büyümenin önünü açmış ve yerleşim yerlerindeki nüfus yoğunluğunun artmasına sebep olmuştur (Göney, 2017, 96)

Bu dönemde sadece İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirler değil diğer şehirler de nüfuslarını arttırmıştır. Genel olarak 1950'lerden sonra sanayi, 1980'lerden sonra turizm ve güvenlik, 1990'lı yıllarda eğitim gibi kentsel fonksiyonlar kırlardan şehirlere göç için çekici faktörleri meydana getirmiştir. Fakat bu genellemenin dışında farklı fonksiyonlar farklı tarihlerde ve farklı lokasyonlardaki şehirlerde kırsaldan yapılan göçler üzerinde etkili olmuştur. Örneğin sanayi fonksiyonunun göçler üzerindeki etkisini en net olarak saha, pazar, ulaşım ve sermaye şartlarının ülke geneline göre daha iyi durumda olduğu İstanbul şehri ve çevresinde görmek mümkündür. İstanbul'un doğusunda İzmit, Gebze, Adapazarı, batısında ise Çorlu ve Çerkezköy gibi yerleşmeler sanayi fonksiyonunun yarattığı çekicilik ile nüfuslarını yıllar içinde artırmışlardır(Işık, 2005: 65: Kahraman, 2013: 30). Bu duruma benzer bir örneği Akdeniz Bölgesinde de Adana Mersin, Tarsus, İskenderun hattında, gözlemlemek mümkündür. Bunların dışında 1980'lerde Gaziantep, Denizli, Kayseri, Bursa gibi şehirler de dış pazarlara yönelik üretim yapan şirketler ile sanayi fonksiyonlarını güçlendirmiştir. 1990'lı yılların sonunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ortaya çıkan terör olayları ilk etapta asayiş olaylarının yaşandığı sahaya en yakın olan şehirleri etkilemiştir. Hakkâri, Batman, Van gibi illerde terör olaylarının başlaması kişilerin güvenlik şartlarının daha iyi olduğu il merkezlerine göç etmesine sebep olmuştur. Güvenlik sebebiyle yapılan göçlerin etkisini 1990-2021 yıllarındaki il bazlı kentsel nüfus artışında da gözlemlemek mümkündür(Bkz. harita 6).

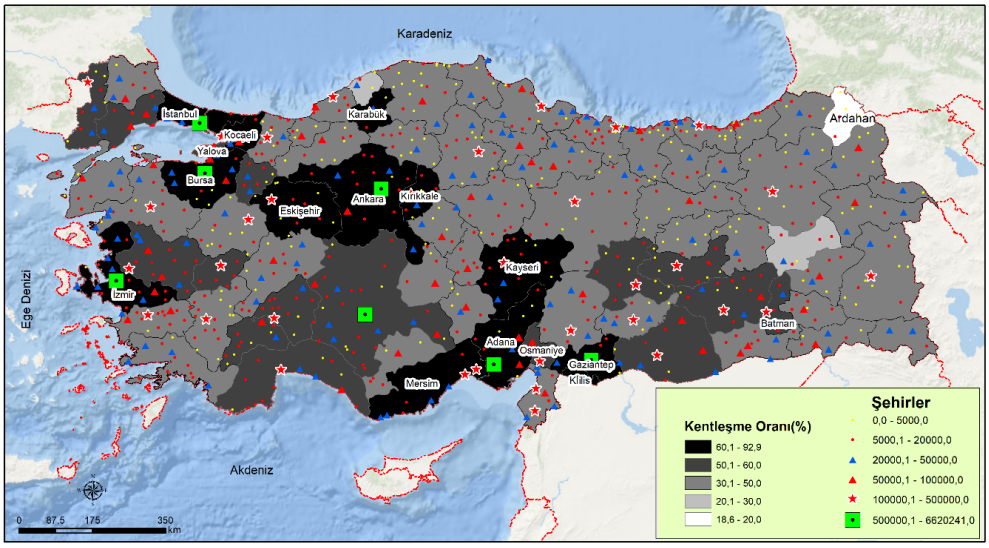
Harita 4. 1950 yılından1990 yılına kadarki dönemde illere göre kentsel nüfus artış hızları

1950'li yıllardan başlayıp 1990'lara kadar devam eden bu hızlı kentleşme süreci gerek bölgesel gerekse de il bazlı olarak şehirlerin dağılımında önemli değişikliklere sebep olmuştur. 1990 yılı TÜİK verilerine göre kentleşme oranları her bölgede 1950 yılına göre daha yüksektir. Hatta 1950 yılında bölgesel bazda en yüksek kentleşme oranına sahip olan Marmara Bölgesinin kentleşme oranı %44 iken 1990 yılında en düşük kentleşme oranına sahip olan Karadeniz Bölgesi'nin kentleşme oranı %40'dır (Tablo 3).

Tablo 3. 1990 yılı nüfus sayımında kentlerin bölgelere göre dağılımı

Bölge	İlçe Sayısı	Kentli Nüfus Miktarı	İlçelerin Ortalama Büyüklükleri	Kentli Nüfusun Türkiye Kent Nüfusuna Oranı (%)	Şehirleşme Oranı (%)
Marmara Bölgesi	87	9 940 479	114 258	30	77,6
Ege Bölgesi	116	4 297 035	37 043	13	58,1
İç Anadolu Bölgesi	134	6 226 047	46 463	19	66,9
Karadeniz Bölgesi	215	3 406 027	15 842	10	39,9
Akdeniz Bölgesi	113	4 268 084	37 771	13	54,5
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	60	2 732 952	45 549	8	58,7
Doğu Anadolu Bölgesi	135	2 455 727	18 191	7	41,5

1990 yılı nüfus verilerini il bazlı olarak haritalandırdığımızda il bazlı kentleşme oranlarının ve şehir nüfuslarının bir önceki döneme göre bir hayli arttığı görülmektedir(Harita 3 ve 5).

Harita 5. Türkiye şehirleri ve şehirleşme oranları (1990)

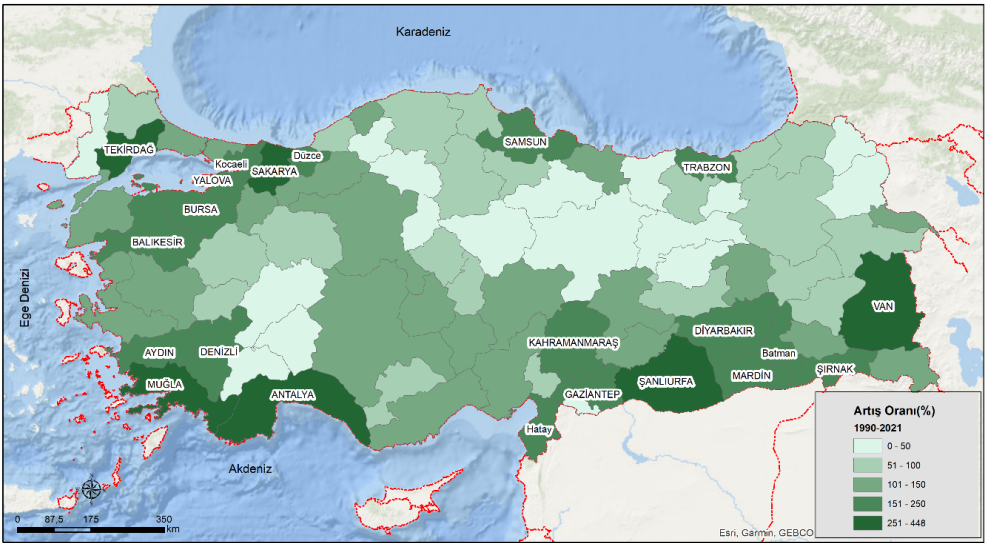
1990 yılı nüfus sayımı verilerine göre Türkiye'nin kentleşme oranı % 59'a ulaşmıştır. 1990 yılında il bazlı olarak kentleşme oranı %50 ve üzerinde olan il sayısı yirmi dokuz (bu rakam 1950 yılında yedidir.), kentleşme oranı %59 ve üzerinde olan 13 adet il bulunmaktadır. Diğer taraftan Ardahan dışındaki tüm illerin kentleşme oranı %20'nin üzerine çıkmıştır. Özellikle ülkenin kuzeybatı kesiminde il bazlı kentleşme oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir (Harita 5). 1990 yılında şehir nüfuslarında da önemli artışlar gözlenmiştir. 1950 yılında nüfusu 100 bin ve üzerinde olan şehirler ülkenin batı kesiminde yoğunlaşırken 1990 yılına gelindiğinde ülke genelinde birçok şehrin nüfusu yüz binin üzerine çıkmıştır.

3. Marjinal Şehirleşme: 1990'lardan Günümüze

1990 yılından itibaren şehirlere yapılan göç bir miktar azalmaya başlamış, bunun sonucu olarak da kentleşme hızı düşüş göstermiştir. 1990 yılından günümüze kadar geçen 31 yıllık süre içerisinde yıllık kentsel nüfus artış hızı ortalama %3,48 olmuştur. Bu oran 1927-1950 dönemine göre fazla olsa da 1950-1990 dönemi ile kıyaslandığında daha az olduğu görülmektedir (Grafik 1). 1990 yılından günümüze kadar olan dönem kentsel nüfus artışı bakımından ilk sırada değildir. Ancak kentleşme oranları bakımından hiç olmadığı kadar yüksek oranların olduğu bir dönemdir (Harita 7, Tablo 4).

Bu dönemde 1990 öncesine ait kentleşme pratikleri kısmen devam etmiştir. 1990 öncesinde sanayileşme ve terör olayları sebebiyle bazı bölgelerde hız kazanan şehirleşme olgusu 1990 sonrasında da devam etmiştir. Ayrıca 1990'lardan itibaren bazı şehir ve bölgeler turizm

ve eğitim fonksiyonu kazanması ile göç almaya başlamıştır. Işık'ın (2005) ifade ettiği şekli ile "Turistik kentleşme" kum-güneş-deniz turizminin ağır bastığı güney kıyılarımızda daha net hissedilmektedir. 1990 yılı verilerinde Antalya ilinde başka bir ilde doğanların il nüfusuna oranı %26 iken, 2000 yılında %41'e ulaşmıştır. "Nüfusunda başka ilde doğanların oranında bu kadar artış gösteren hiçbir ilin olmaması, Antalya'ya yönelik göçün bir diğer göstergesi olarak kabul edilebilir. Antalya'da başlayan hızlı kentleşme, daha sonra ilin doğu kıyılarında yer alan Manavgat ile Alanya'ya sıçrarken; batısındaki Fethiye ve Marmaris de hızlı nüfus artışından etkilenmiştir." (23). Benzer şekilde 1990 yılından 2021 yılına kadar olan süreçte Muğla ilinin kentli nüfus miktarı %448 oranında artarak Türkiye genelinde en yüksek kentsel nüfus artış oranına sahip olmuştur (Harita 6).

Harita 6. 1990 yılından 2021 yılına kadarki dönemde illere göre kentsel nüfus artış hızları

1990'lı yıllar ile Türkiye'de şehirleşme üzerinde etkisini daha net hissettiren bir diğer durum ise çeşitli şehirlerde yükseköğretim kurumlarının tesis edilmesidir. 1990 yılında 29 olan üniversite sayısı, 2006 yılında 93'e ulaşmıştır(Sargın, 2007: 144). 2022 yılı itibariyle ise Türkiye sınırları içinde 202 adet üniversite bulunmaktadır(Kahraman, 2022: 252). Bir şehirde üniversitenin faaliyete geçmesi yerleşmenin eğitim fonksiyonunu güçlendirmekte ve göç için çekici bir faktör oluşturmaktadır. Muğla, Isparta, Çanakkale gibi şehirler bu duruma örnek olarak gösterilebilir(Işık, 2005: 59). Günümüzde bazı şehirlerde üniversiteye eğitim amacıyla göç eden öğrencilerin nüfusu üniversitenin bulunduğu sahanın nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Örneğin 2022 yılı itibariyle Kırıkkale iline bağlı Yahşihan İlçe nüfusunun %

16'sı, Balıkesir iline bağlı Bigadiç İlçe nüfusunun %11'i üniversite eğitimi için şehre gelen öğrencilerden oluşmaktadır(Kahraman, 2022: 253).

1990 yılından günümüze kadar olan dönemde Türkiye şehirleri yapısal açıdan önemli değişimlere sahne olmuştur. Özellikle 2000'li yıllardan günümüze kadar olan süreçte şehirlerin yorumlanması ve isimlendirilmesinde tartışmalara daha sık rastlanır. Bu dönemde şehirlerimiz küreselleşme ile birlikte bir taraftan dünyaya entegre olmaya çalışırken diğer taraftan da mevcut problemlerini çözmeye çalışmaktadır. Şehirlerin marka değeri yaratma çabaları bu entegrasyon isteğinin bir ürünü olarak karşımıza çıkar.

Bu dönemde şehir çalışmaları literatüründe yer alan konurbasyon, counter-urbanizasyon gibi olgular Türkiye'nin büyük şehirlerinde karşılık bulmaya başlamıştır. Birden fazla şehrin zaman içinde birleşmesi durumunu ifade eden konurbasyon ikinci dönemin sonlarında başlamış ve içinde bulunduğumuz üçüncü dönemde tartışılmaz hale gelmiştir. Türkiye'nin ilk konurbasyon sahası İstanbul merkezli gerçekleşmiştir. Bu saha günümüzde Çorlu'dan başlayıp Tuzla'ya kadar uzanmış durumdadır. İstanbul dışında İzmir, İskenderun gibi konurbasyon sahalarından söz etmek de mümkündür(Yüceşahin, Bayar ve Özgür, 2004: 33)

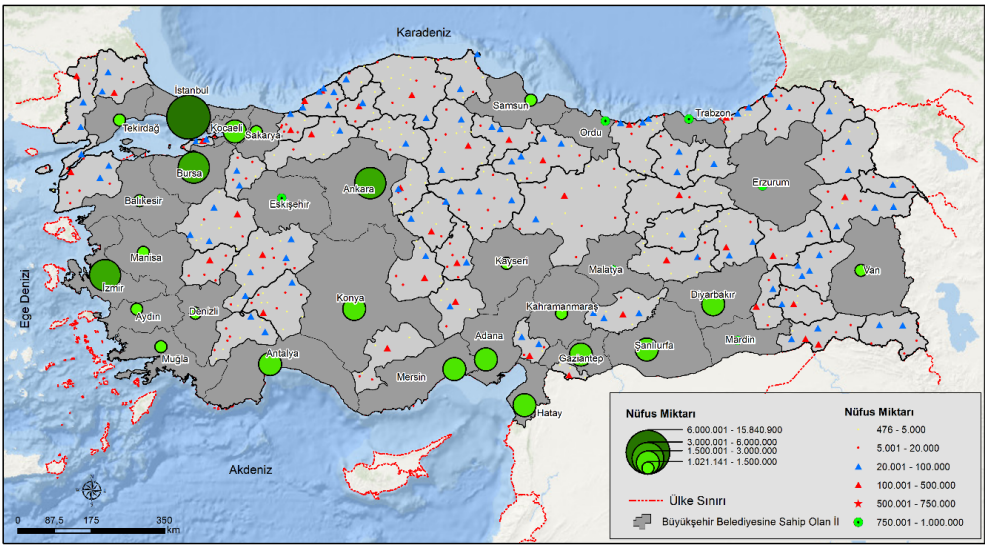
İstanbul, Türkiye'deki diğer şehirler içinde en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ve şehircilik açısından küresel çaptaki trendlerin ilk ve en net görüldüğü saha durumundadır. Örneğin İstanbul'da Avrupa kentlerinde görülen counter-urbanizasyon (tersine şehirleşme) net bir şekilde olmasa da görülmeye başlanmıştır. Özellikle 65 yaş üstü nüfusun, İstanbul'dan kentin çeperine veya İstanbul dışında daha küçük şehir ya da kırlara yerleşmeye başladığına şahit oluyoruz.

Bu yeni dönemde gözlemlenen bir diğer durum ise şehir arazisinin bir yatırım aracı haline dönüşmesi durumudur. Yüksek arz neticesinde yaşanan bu durum soylulaştırma ve kentsel dönüşüm projeleriyle birlikte daha da ön plana çıkmakta şehir için göç dalgalarına sebep olmaktadır. Örneğin ikinci dönemde şehrin merkezine yakın olup enformel işler ile hayatını sürdüren kişilerin ikamet ettiği gecekondu bölgeleri soylulaştırmaya tabi tutulmuş ve bunun sonucunda bu sahalar sosyal açıdan değişime sahne olmuştur. Soylulaştırma öncesi burada yaşayan kişiler şehrin başka bir bölgesine göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bu dönemde üzerinde çok tartışılan konulardan bir diğeri ise 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'dur. 2012 yılında uygulamaya geçen bu kanuna göre nüfusu yedi yüz elli bini geçen iller büyük şehir ilan edilmiştir. 2012 yılında uygulamaya giren büyükşehir yasasının önceki uygulamalardan en büyük farkı büyükşehir yasası dâhilinde kurulan belediyelerin etki alanının il sınırları ile örtüşmesidir. TÜİK verilerine göre büyükşehir teşkilatı kurulan il içerisindeki kırsal yerleşmeler köy statüsünden mahalle statüsüne geçmiş ve il dâ-

hilindeki nüfusun tamamı kentli nüfus olarak kabul edilmiştir. 2021 yılı itibariyle ülkemizde büyükşehir statüsüne sahip 30 adet il bulunmaktadır. Bu iller İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Adana, Konya, Şanlıurfa, Gaziantep, Kocaeli, Mersin, Diyarbakır, Hatay, Manisa, Kayseri, Samsun, Balıkesir, Kahramanmaraş, Van, Aydın, Tekirdağ, Sakarya, Denizli, Muğla, Eskişehir, Mardin, Trabzon, Malatya, Ordu ve Erzurum'dur(Harita 6). Büyükşehir Yasasının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte Türkiye kentsel nüfusuna bir yıl içinde 11 milyon kişi eklenmiştir. 2012 yılında 54,4 milyon olan kentli nüfus miktarı(TÜİK, 2012), 2013 yılında %18 oranında artarak, 70 milyonu geçmiştir(TÜİK, 2013). 2012-2013 yılı kentsel nüfus artışı bir kenara bırakılırsa 1990 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde yıllık nüfus artış oranları çok daha düşük olacaktır.

2021 yılı itibariyle şehirlerin illere göre dağılımına bakıldığında 5216 Sayılı Büyükşehir Yasasının Türkiye kent nüfusunu önemli ölçüde değişikliğe uğrattığı görülmektedir. Türkiye'deki en büyük il aynı zamanda en büyük şehir nüfusunu oluşturmaktadır (Harita 6). Ayrıca 2012 yılına kadar şehirleşme oranının kısmen düşük olduğu ülkenin kuzeydoğu kısımlarında şehir nüfusu ve il bazlı şehirleşme oranında bir miktar artış olduğu görülmektedir.

Harita 6. Türkiye şehirleri ve şehirleşme oranları (2021)

Bu dönemde şehirlerin bölgesel dağılımına baktığımızda 1990 yılına göre tüm bölgelerin kentli nüfus miktarları ve şehirleşme oranları artmıştır. Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri dışında her bölgenin şehirleşme oranı %90'ın üzerindedir (Tablo 4).

Tablo 4. 2021 yılı nüfus verilerine göre kentlerin bölgelere göre dağılımı					
Bölge (2021)	**İlçe Sayısı**	**Kentli Nüfus Miktarı**	**İlçelerin Ortalama Büyüklükleri**	**Kentli Nüfusun Türkiye Kent Nüfusuna Oranı (%)**	**Şehirleşme Oranı (%)**
Marmara Bölgesi	146	25 217 406	172 722	32	98
Ege Bölgesi	133	10 152 051	76 331	13	95
İç Anadolu Bölgesi	150	12 389 285	82 595	16	94
Karadeniz Bölgesi	225	6 538 023	29 058	8	80
Akdeniz Bölgesi	136	11 182 735	82 226	14	97
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	72	8 269 078	114 848	10	95
Doğu Anadolu Bölgesi	144	5 160 053	35 834	7	78

Marmara Bölgesi 1927, 1950, 1990 yılı nüfus sayımlarında olduğu gibi yedi coğrafi bölge arasında en fazla kentli nüfus barındıran bölgemizdir. Marmara Bölgesi her dönemde Türkiye kentli nüfusunun %30-33'ünü meydana getirmektedir. İç Anadolu Bölgesi 1927 yılında kentli nüfus miktarı bakımından yedi coğrafi bölge arasında üçüncü sırada iken 1950, 1990 ve 2021 yıllarında Marmara Bölgesinden sonra en fazla kentli nüfus barındıran ikinci bölge olmuştur. Ege Bölgesi ise 1927 yılında Marmara Bölgesinden sonra kentli nüfusun en fazla olduğu ikinci bölgemiz iken 1950 ve 1990 yıllarında üçüncü, 2021 yılında ise dördüncü sıraya gerilemiştir. Benzer durum Karadeniz bölgesi için de geçerlidir. 1927 ve 1950 yılı nüfus sayımında Karadeniz Bölgesi 7 bölge içerisinde dördüncü sıradayken 1990 yılında beşinci, 2021 yılında ise altıncı sıradadır. Akdeniz Bölgesi diğer bölgelere göre kentli nüfus miktarını arttırmıştır. Akdeniz Bölgesi, 1927 ve 1950 yılında yedi coğrafi bölge içinde kentli nüfus miktarı bakımından beşinci sırada yer alırken 1990 yılında dördüncü, 2021 yılında ise üçüncü sırada yer almaktadır.

Oransal olarak 1927 ile 2021 yılları arasında kentli nüfus miktarı en çok artan coğrafi bölge %3 597 nüfus artış oranı ile Akdeniz Bölgesidir. 1927 ile 2021 yılları arasında kentli nüfus miktarı oransal olarak en az değişen bölge ise Karadeniz Bölgesidir. 1927-2021 yılları arasında Karadeniz Bölgesindeki kentli nüfus miktarı % 1 546 oranında artış göstermiştir.

Sonuç

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede dönemlere göre değişmekle birlikte genel olarak kentleşme hızımız yüksektir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar kentli nüfus ile kırsal nüfus artışları birbirine yakın seyretmiştir. Bu dönemde şehirler daha çok kendi iç dinamikleri ile gelişme göstermiştir. Fakat 1950'lerden sonra kentli nüfus miktarı hızlı bir şekilde artmış buna karşın kırsal nüfus miktarı 1950 yılı öncesinden de düşük

olmuştur. Bu durum kırdan kente yoğun göçü işaret etmektedir. 1950'li yıllardan 1990'lara kadar yaşanan hızlı kentleşme birçok problemi de beraberinde getirmiştir. 1990'lardan sonra kentleşme hızı düşüş göstermiş ancak özellikle 2000'li yıllardan sonra küreselleşmenin de etkisi ile kentlerimizde nicel değişiklikler yaşanmıştır.

1950'li yıllardan itibaren yaşanan hızlı kentleşme hareketini kentleşmeye neden olan patern/örüntülere göre çeşitli gruplara ayırmak mümkündür. Cumhuriyetin ilk yıllarında ve 1950'lerden sonra şehirlerin sahip olduğu sanayi fonksiyonu şehirlere yapılan göçün çekici faktörü iken 1980'lerin sonunda güvenlik, 1990'lar ile birlikte turizm ve eğitim gibi kentsel fonksiyonlar kırdan şehirlere yapılan göçler üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içinde Marmara Bölgesi kentleşme oranı, kentli nüfus miktarı, şehirlerin ortalama büyüklükleri bakımından ön planda bulunmaktadır. Oransal olarak ise Akdeniz Bölgesi kentli nüfus artışının en fazla olduğu bölgedir.

Kaynakça / References

Avcı, S. (1993). Türkiye'de şehir ve şehirli nüfusun dağılışı. Türk Coğrafya Dergisi, 28, 249-269.

Besim, D., & Tuncel, M. (1978). Ege Bölgesi Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını.

Darkot, B. (1955). Altıncı Genel Nüfus Sayımı. Türk Coğrafya Dergisi, 15-16, 85-103.

Doğan, H. (1995). Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Doğan, M. (2012). Türkiye ziraatinde makineleşme: traktör ve biçerdöverin etkileri. Coğrafya Dergisi, 14, 66-75.

Emiroğlu, M. (1995). Türkiye Coğrafyası Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 15, 125-157.

Genel Nüfus Sayımı, TÜİK. (1950).

Göney, S. (1975). Büyük Menderes Bölgesi. Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Göney, S. (2017). Şehir Coğrafyası.

Gözenç, S., & Günal, N. (1987). Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerinde Kır Şehir Nüfusu Ayrımı İle Şehir Nüfusunun 1/200.000 Ölçekli Haritada Yükselti Kademelerine Göre Tespiti. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni, 3/4, 27-37.

Işık, Ş. (2005). Türkiye'de kentleşme ve kentleşme modelleri. Ege Coğrafya Dergisi, 14(1-2), 57-71.

Kahraman, M. (2013). Çorlu şehrinin beşerî ve iktisadi coğrafya açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kahraman, M. (2022). Şehir Coğrafyası. İstanbul: AUZEF.

Kahraman, M. (2023). Yükseköğretim Kurumları Özelinde Öğrenci Hareketliliği. Current Perspectives in Social Sciences, 27(3), 251-263.

Nüfus Verileri, TÜİK. (2012). https://www.tuik.gov.tr/

Nüfus Verileri, TÜİK. (2013). https://www.tuik.gov.tr/

Nüfus Verileri, TÜİK. (2021). https://www.tuik.gov.tr/

Özcan, K. (2020). Cumhuriyet dönemi sanayi kentinin biyografisi: Kırıkkale. Coğrafya Dergisi, 40, 119-134.

Özgür, M. (1996). Yeni İlçe Merkezlerinin Fonksiyonel Bakımdan Gösterdiği Özellikler. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 12, 25-32.

Sargın, S. (2007). Türkiye'de üniversitelerin gelişim süreci ve bölgesel dağılımı. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5, 133-150.

Selen, H. S. (1945). Türkiye'de Köy Yerleşmeleri Ve Şehirleşme Hareketleri. Türk Coğrafya Dergisi, 7-8, 7-19.

Sergün, Ü. (1974-1977). Türkiye'de Nüfus Artışı Ve Sorunları. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 20-21, 211-222.

Tümertekin, E. (1961). 1960'ta Türkiye Nüfusu. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 6(12), 78-89.

Tümertekin, E. (1965). Türkiye'deki Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırması. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını.

Uğur, A., & Aliağaoğlu, A. (2015). Şehir coğrafyası. Ankara: Nobel Yayınevi.

Yüceşahin, M. M., Bayar, R., & Özgür, E. M. (2004). Türkiye'de Şehirleşmenin Mekansal Dağılışı ve Değişimi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 2(1), 23-39.

View publication stats